

GINOKRITIKA I METODIKA NASTAVE KNJIŽEVNOSTI

Žarka SVIRČEV, doktorantkinja

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

APSTRAKT U radu se ispituju mogućnosti i modeli integracije ginokritike u srednjoškolsko nastavno izučavanje književnog dela. Određuje se pozicija ginokritike u okviru književnoteorijskih sistema prisutnih u metodici nastave književnosti i mapiraju ishodišta ove metode u aktuelnim nastavnim sistemima (problemsko-stvaralačkom i integracijsko-korelacijskom). U radu se, takođe, oslanjajući se na (feminističke) teorije književne komunikacije, ukazuje na značaj prisustva većeg broja spisateljica u nastavnim programima s obzirom na postizanje ciljeva imanentnih nastavi književnosti.

Ključne reči: ginokritika, metodičko stanovište, imaskulinizacija, re-vizionističko čitanje

KORELACIJA KNJIŽEVNIH TEORIJA I METODIKE NASTAVE KNJIŽEVNOSTI

Nastava književnosti utemeljena je na dijaloškom odnosu između književne teorije, sa jedne strane, i metodičke teorije, sa druge strane. Upućena je na transponovanje raznolikog književnoteorijskog iskustva u nastavni proces, to jest njegovo metodičko preoblikovanje radi efikasnog ostvarivanja postavljenih obrazovnih, funkcionalnih i vaspitnih ciljeva. Savremena nastava književnosti metodički je oblikovana u saglasju sa iskustvima pozitivizma, formalističke škole, nove kritike, marksističke i sociološke škole, psihoanalize, fenomenologije, strukturalizma, semiotike i teorije recepcije. Navedene književnoteorijske i metodološke opcije uticale su na izgrađivanje metodičkih postupaka i analitičkih modela, teorija vaspitno-obrazovnog procesa, strukture nastavnog časa itd. (Rosandić 1988, 19–31).

S obzirom na to da je književnoteorijska misao poslednjih decenija proširila svoja tematska područja, asimilujući u svoje teorijske postavke interdisciplinarna iskustva studija kulture, pred metodiku nastave književnosti postavlja se zadatak da ispita mogućnost korišćenja ovih teorijskih modela u nastavnoj praksi. Valjalo bi ispitati u kojim pravcima i na koji način nastava književnosti može da proširi svoje metodičko iskustvo oslanjajući se na savremene teorijske koncepte poput kulturnog materijalizma, imagologije, studija roda, postkolonijalne kritike, a koje do sada nije asimilovala u područje svog rada¹. U ovom radu će se ispitati mogućnost korelacije ginokritike i nastave književnosti u srednjoj školi. Razmatraće se mogući modeli integracije ginokritičkog stanovišta u nastavnu obradu književnog dela, dakle, ginokritike kao metodičkog polazišta. Takođe, na bazi ginokritičkih istraživanja književne tradicije i teorija čitanja može se problematizovati recepcija književnog teksta u nastavnom procesu u rodnom ključu, odnosno može se tematizovati potreba za proširivanjem postojećeg korpusa tekstova uključivanjem književnih dela spisateljica. Međutim, taj aspekt ginokritike prevazilazi okvire ovog rada i biće dat samo u vidu osvrta.

GINOKRITIČKI PRISTUP KNJIŽEVNOSTI

Ginokritika je književno-kritički model koji se razvio iz feminističke književne kritike u SAD². Naziv ginokritika uvela je američka teoretičarka Ilejn Šouvolter (Elaine Showalter) kako bi označila drugi talas feminističke kritike. Etapa koja je prethodila ginokritici u toku razvoja feminističke književne kritike je etapa feminističke kritike u užem smislu. Polazeći od pretpostavke o političnosti književnosti, feministička kritika u užem smislu bila je orijentisana na proučavanje žene kao čitateljke, odnosno na otkrivanje rodni stereotipa u modelovanju ženskih likova i seksizama u delima pisaca, koja prirodno

-
1. O mogućnostima inkorporiranja imagoloških istraživanja u nastavu književnosti pisala je Ivana Živančević-Sekeruš. Vidi Živančević-Sekeruš 2009.
 2. Teorijskim postavkama i istraživačkim rezultatima ginokritike posvećena je studija Biljane Dojčinović-Nešić *Ginokritika: Rod i proučavanje književnosti koju su pisale žene*, objavljene 1993. U daljem toku rada će se i eksplicitno upućivati na pojedina mesta iz ove studije, koja je u osnovi ovog sažetog pregleda ginokritike.

reprodukuju postojeći poredak i ideologeme društvene stvarnosti. Ginokritika pravi zaokret u odnosu na feminističku kritiku u užem smislu i u centar svoje istraživačke pažnje stavlja tekstove spisateljica:

„Ona je naučni pristup čiji je predmet književnost koju su pisale žene, a cilj utvrđivanje zajedničkih odlika te literature i rekonstrukcija ženske tradicije. Osnovna kategorija ovog pristupa je rod kao skup društvenih, psihičkih i kulturnih uslova u kojima su žene stvarale i koji su uticali na njihovu književnost. Ginokritiku čini niz istraživanja u kojima jedan od aspekata roda može biti više istaknut, ali se imaju u vidu i ostali“ (Dojčinović-Nešić 1993, 53).

Dakle, dok je feministička kritika u užem smislu bila orijentisana ka dekonstruisanju slike ženske Drugosti u književnosti i razobličavanju mizoginih projekcija, istraživačka pažnja ginokritike usmerena je ka mapiranju različitosti ženske u odnosu na mušku književnost i pre-vrednovanja postojećeg književnog kanona.

Ginokritika se, sa jedne strane, oslanja na rezultate feminološki koncipiranih socioloških, antropoloških i psiholoških istraživanja, a sa druge strane, postojeću književnu metodologiju modifikuje prema potrebama svojih istraživanja. Ginokritičarke su istraživanju žanrova, tema, pesničkih motiva, likova, metafora, simbola i mitova pristupile ginocentrirajući postojeću književnoteorijsku aparaturu, dakle, modifikujući biografsku, sociološku, psihoanalitičku, arhetipsku, dekonstrukcionističku metodu, i u širem vidu strukturalnu i semiotičku metodu stavljaajući kategoriju roda u centar istraživačke pažnje. Kao što ističe Biljana Dojčinović-Nešić, ginokritika se nije razvila u samostalnu i zaokruženu teoriju književnosti, u čemu leži i potencijalna ograničenost ovog pristupa (ibid., 132–140). U izboru metoda dominiraju one empirijskog karaktera (zbog same prirode kategorije roda) i time prevagu u ginokritičkim istraživanjima dobijaju sociološki, psihološki i kulturološki istraživački modeli, dok u pozadini ostaje usmerenost na tekst i njegove vrednosti. Međutim, uvođenje kategorije roda u ove metodološke sisteme otvara „nove perspektive u ideološka, sociološka, psihološka značenja ženskih tekstova, i olakšavajući njihovo razumevanje, doprinosi drugačijem estetskom sudu“ (ibid., 147).

Dok ne razviju svoje pune književnoteorijske potencijale, jedan od ključnih doprinosa ginokritičkih istraživanja jeste prevrednovanje i rekonceptualizacija književnog kanona, njihova polemika sa tradicionalnim ustrojem književne istorije. „Revizija je osnovna ideja svakog feminističkog stava o kanonu.“ (ibid., 141) Jedan od klasičnih pojmova ginokritičkog promišljanja kanona je *čitateljka koja odoleva* (Džudit Feterli [Judith Fetterley]). Ovaj pojam reflektuje zahtev za prevladavanjem procesa *imaskulinizacije*³ koji pretil čitateljicama prilikom čitanja kanonskih pisaca – zahtev „za isterivanje muškog uma koji je usađivan u žene“ (Feterli 2002, 50). Problematizujući političnost književnosti, njenu idoktrinirajuću moć, mehanizme isključivanja ženskog iskustva i lišavanja mogućnosti legitimacije putem umetnosti, ginokritičarke insistiraju na alternativnim čitalačkim strategijama. One bi, pre svega, podrazumevale otkrivanje i sticanje uvida u korpus tekstova spisateljica i re-vizionističko re-interpretiranje. Lapidaran opis re-vizionističkog čitanja, koji je postao potka docnijih feminističkih promišljanja ove teme, dala je američka pesnikinja Adrijen Rič u eseju „When We Dead Awaken: Writing as Re-Vision“ (1972):

„Re-vizija – postupak osvrtnja unazad, sagledavanje stvari novim očima, ulazak u stari tekst iz novog kritičkog usmerenja – za nas znači više od poglavlja u kulturnoj istoriji : to je čin preživljavanja. (...) Taj nagon za samospoznajom važniji je ženi od traganja za identitetom : on je deo njenog odbijanja da prihvati samouništenje u svetu kojim vlada muškarac. Radikalna kritika književnosti, feministička u svojim pobudama, prvo bi sagledala neko delo u svetlosti činjenice kako mi živimo, kako smo živele, kako smo naučene da sebe zamišljamo, kako nas je naš jezik uhvatio u klopku i kako nas je oslobodio, i kako možemo početi da uviđamo – i, shodno tome, kako možemo početi da živimo – iznova“ (Rič citirana u Feterli 2002, 48).

3. Proces imaskulinizacije do kojeg dolazi u kulturnoj stvarnosti Džudit Feterli opisuje na sledeći način:

„Žene se, kao čitateljke, profesorke i naučnice, uče da razmišljaju kao muškarci, da se identifikuju sa muškim stanovištima i da, kao uobičajen i legitiman, prihvate muški sistem vrednosti u kome je mizoginija jedan od centralnih principa“ (Feterli 2008, 49).

Prisvajanje novih čitalačkih strategija rezultiralo bi poboljšanjem čitanja sveta (Kolodni 2002, 67), značilo bi sticanje moći imenovanja stvarnosti (Feterli 2002, 51), a ne podrivanje kanonskih pisaca i njihova diskvalifikacija na estetskom planu⁴.

METODIČKA KONCEPCIJA GINOKRITIKE

Dosadašnja istraživanja nastave književnosti sa rodnog aspekta prvenstveno su bila usmerena na analizu koncepcije i sadržaja nastavnih sredstava, u prvom redu aktuelnih čitanki za osnovnu školu. Analizom nastavnih sadržaja (zastupljenost pisaca/spisateljica, tematsko-motivski korpus izabranih tekstova), likovne priloge u udžbenicima (autorstvo i sadržaje), naposljetku i metodičku aparaturu koja prati odabrane sadržaje (prvenstveno sa lingvističkog aspekta), istraživanja su pokazala da su u nastavi književnosti prisutni rodni stereotipi i rodna diskriminacija (Stefanović i Glamočak 2008). Implicitno i eksplicitno istaknuta je neophodnost revizije postojećih programskih sadržaja, kao i njihovo rodno primerenije prezentovanje. Ova istraživanja su, u principu, primena feminističke kritike u užem smislu na gradivo koje se obrađuje u okviru nastave književnosti u osnovnim školama. Njihov suštinski cilj je isticanje potrebe za rodnom senzibilizacijom, što je svakako jedan od neophodnih koraka ka formiranju platforme za uvođenje ginokritičkih istraživanja u nastavne sadržaje. Međutim, čini se da bi feministička kritika svoj puni potencijal mogla ostvariti kao metodičko polazište, dakle, kada bi bila sadržana u analitičkoj aparaturi primenljivoj u nastavnoj analizi književnog dela.

Na početku valja istaći da u nastavu književnosti, pored ginokritike, plodotvorno može biti uklopljena i feministička kritika u užem smislu. S obzirom na to da je ovaj kritički pravac baziran na izučavanju tekstova muških autora, nameće se pretpostavka da bi najpre on trebalo da bude uključen

4. Problemu sučeljavanja/prevladavanja estetskog i ideološkog u kontekstu feminističke teorije čitanja posvećen je rad Majre Dželen (Myra Jehlen) „Arhimed i paradoks feminističke kritike“. Ovaj rad može poslužiti kao orijentir za razrešavanje nedoumica u vezi sa potencijalno ideološki nepodobnim tekstovima u nastavnoj praksi. Vidi Dželen 2002.

ako se ima u vidu dominacija muških autora u nastavnim programima. Prilikom rasvetljavanja likova, njihovih pozicija unutar sveta književnog umetničkog dela, psiholoških i socijalnih motivacija mogu se markirati rodno determinisani sadržaji i time demaskirati patrijarhalni mehanizmi represije ženskog iskustva, njegova homogenizacija, infernalizacija i getoizacija. Tim postupcima bi se otvorili novi aspekti problemske nastave, učenici bi se uveli u složenu problematiku odnosa estetskog i etičkog, pobuđivalo bi se zauzimanje kritičkog stava i negovala kultura dijaloga. Time se, naravno, ne želi diskreditovati stvaralaštvo nijednog pisca niti se ono nastoji etiketirati kao mizogino, što se počesto podrazumeva pod feminističkim pristupom. Rezultati ovakvog pristupa otvorili bi nove perspektive problemsko-stvaralačkog sistema nastave i imali bi implikacije i na obrazovne, vaspitne i funkcionalne ciljeve nastave književnosti.

Jedna od poteškoća koja se nazire u integrisanju feminističke kritike u užem smislu u nastavu književnosti jeste nedostupnost književnokritičke literature iz ovog područja, bar u kontekstu srpske književnosti. Nastavnici su u nemogućnosti da nastavnu obradu književnog dela utemelje na referentnoj literaturi iz ove oblasti, jer su srpski kanonski pisci retko bivali čitani iz perspektive feminističke kritike u užem smislu.

Ginokritički metod, u suštini, već ima svoje utemeljenje i opravdanost u postojećoj metodičkoj aparaturi. Metodika je prepoznala značaj teorijskih koncepata, recimo, književnoistorijskog, strukturalističkog ili semiotičkog pristupa. Ginokritička orijentacija bi podrazumevala primenu ovih metoda u interpretaciji tekstova spisateljica uključujući i kategoriju roda. Prema tome, služeći se već postojećim i potvrđenim interpretativnim matricama, ginokritika bi proširila domen aktuelnih nastavnih sistema i obogatila nastavna ishodišta na obrazovnom, funkcionalnom i vaspitnom planu. Ključna poteškoća u ostvarivanju ovakvog pristupa je koncepcija nastavnih planova i programa u kojima spisateljice nisu zastupljene u značajnom broju. U aktuelnim srednjoškolskim nastavnim programima (na koje će ovom prilikom biti usmerena pažnja) prisutne su Jefimija sa *Pohvalom knezu Lazaru*, Isidora Sekulić sa *Gospa Nolom* i Desanka Maksimović sa zbirkom *Tražim pomilovanje*

i izborom iz ljubavne i rodoljubive poezije⁵. Dela ovih autorki svakako su otvorena za ginokritička čitanja, međutim, u frekventnoj metodičkoj literaturi taj aspekt je zanemaren. U nastavku rada date su moguće smernice za ginokritičku nastavnu obradu književnih dela pomenutih spisateljica.

U metodičkoj literaturi, na primer, može se pronaći predlog nastavne obrade Jefimijine *Pohvale knezu Lazaru* Milene Lončarević. Među primarnim vaspitnim ciljevima istaknuto je „ukazati na cjenu Lazarove žrtve gdje je ogroman raspon između zemaljske moći i vlasti i gubitaka života. Ljudske vrijednosti se pokazuju u zaštiti slobode naroda i crkve“ (Lončarević 2002, 46). Ostvarivanje ovog cilja orkestrira nastavnu interpretaciju teksta koja akcentuje vrednosti sabrane oko mučeničkog lika kneza Lazara i vidovdanske žrtve – njene eksplikacije na kulturološkom, sociološkom, filozofskom i umetničkom planu. U obrazovnim ciljevima je istaknuto da će se učenici informisati o radu despine Jelene/monahinje Jefimije i istorijskom kontekstu koji ga je oblikovao. Međutim, okolnosti u kojima je stvarala, odnosno društveno-istorijski kontekst osvetljava se isključivo za potrebe razumevanja dokumentarne potke *Pohvale* i postizanja primarnog vaspitnog cilja.

Osvetljavanje književno-istorijskog konteksta, s druge strane, otvara mogućnost da se književnoistorijski pristup modelira sa ginokritičkog stanovišta. Učenici mogu biti upoznati sa tradicijom ženskog stvaralaštva u srpskoj srednjovekovnoj kulturi i Jefimijino stvaralaštvo kontekstualizovati unutar nje (na primer, Jelena Balšić, Milica Hrebeljanović).⁶ Obaveštavanje učenika o „knjigoljubivosti“ srpskih srednjovekovnih vladarki, njihovom aktivnom učestvovanju u književnoj produkciji, recepciji i kolekcionarstvu obogatilo bi sliku književnog života u srednjovekovnoj Srbiji i doprinelo

5. Jefimijina *Pohvala knezu Lazaru* dostupna je učenicima u *Čitanci za I razred srednje škole* (Nikolić i Milić 2009a, 156–157), *Gospa Nola* Isidore Sekulić u odlomku u *Čitanci za III razred srednje škole* (Nikolić i Milić 2009b, 246–258), izbor iz ljubavne i rodoljubive poezije Desanke Maksimović, takođe, u *Čitanci za III razred srednje škole* (ibid., 271–275), a izbor iz zbirke *Tražim pomilovanje (Za sebra, Za vojnička groblja, Za neshvaćene, Za nerotkinje, Za pesnikinju zemlju starinsku)* u *Čitanci za IV razred srednje škole* (Nikolić i Milić 2009c, 59–61).

6. O srednjovekovnoj ženskoj spisateljskoj tradiciji, vidi Tomin 2007.

formiranju istorijske svesti o ženskoj spisateljskoj tradiciji. Radi produbljivanja interpretativnih uvida o *Pohvali knezu Lazaru* (i srednjovekovnoj književnosti) učenici se radnim nalogima mogu podsticati da u komparativnom svetlu sagledaju Jefimijinu *Pohvalu* i poetski tekst kneginje Milice Hrebeljanović *Udovstvu mojemu ženik*. Uvidi o tematsko-motivskoj, mikrožanrovskoj i stilskoj srodnosti ovih tekstova mogu se usmeriti u pravcu mapiranja poetičkih toposa srednjovekovne književnosti, ali i u pravcu inovacija koje spisateljice uvode (na primer, lirsko načelo i psihologizacija). Jefimijina inovativnost može se osvetliti i na tematskom planu ukazivanjem na temu materinstva u poetskom ostvarenju *Tuga za mladencem Uglješom* i time, naročito, istaći feminin aspekt njenog stvaralaštva.

U nastavnoj obradi Jefimijina *Pohvala* može se sagledati i u dijahronijskoj ravni. Učenicima se može predočiti da je Jefimija inspirisala carica Anastasiju, suprugu Ivana Groznog, vek i po kasnije da izveze zavesu i pokloni je Hilandararu. Time se podvlači tradicijski luk unutar ženskog stvaralaštva (pesničkog i veziljskog) koji može dosezati do perioda moderne. U kontekstu moderne, pored ustaljenog povezivanja sa Rakićevom *Jefimijom* (Rakić 1988, 97), rad prve pesnikinje-vezilje može se povezati sa radom Jelice Belović-Bernadžikovski (Belović-Bernadžikovski 1913). Osvrt na Rakićevu pesmu otvara razgovor o poziciji pesnikinje Jefimije u kolektivnoj svesti, i u tom kontekstu učenicima se može predočiti, bar na informativnom nivou, bogatstvo metaforike pletenja u simboličkom sistemu kulture, koja je povezana sa ženskim stvaralačkim aktivnosti (teorija ženskog pisma). Na taj način, takođe, podvući će se Jefimijinu „modernost“, to jest aktuelnost u savremenoj stvaralačkoj ikonografiji.

Navedene smernice za primenu ginokritičke metode imaju za cilj da pokažu da bi njena primena omogućila svestranije razumevanje i vrednovanje Jefimijine *Pohvale* – na planu književnoistorijske sinhronije i dijahronije i tematsko-motivskog kompleksa. Posebno se ističe mogućnost postizanja sadržajnijih rezultata u integracijsko-korelacijskom sistemu uvođenjem tumačenja veziljske umetnosti u kontekstu poetika spisateljica. Učenici se na početku srednjoškolske nastave književnosti senzibilišu za recepciju specifičnosti ženskog umetničkog stvaralaštva i postupno upoznaju sa mogućnostima ginokritičkih postupaka.

Metodička literatura nastavnu interpretaciju *Gospa Nole* Isidore Sekulić nije problematizovala sa rodnog stanovišta. Nastavno tumačenje *Gospa Nole* kakvo je, recimo, ponudio Pavle Ilić u vidu pripremnih zadataka obuhvata proveru opšteg utiska o pripoveci, sa akcentom na gospa Noli kao glavnom liku, i izučavanje bitnih strukturnih elemenata dela (Ilić 1998, 391–394). Splet pripremnih zadataka predviđenih za osvetljavanje gospa Nolinog lika osciluje oko njene plemenitosti i humanosti, koji svakako prevazilaze rodnu određenost (neodređenost). Međutim, zanimljivim momentom čini se određivanje prirode gospa Noline posvećenosti šticienicima, koje Ilić daje u formi problemskog pitanja: „Ima li u tome više iskonske potrebe žene da ispolji svoja osećanja materinstva ili da se oduži mrtvom mužu i odneguje valjane naslednike njegovog golemog imanja?“ (ibid., 392). Iako potencijalni (predviđeni odgovor) izmešta gospa Nolu iz tradicionalno zacrtane potčinjenosti muževljevom imperativu očuvanja loze, gospa Nola, ipak, ne iskoračuje iz tradicijom utvrđene rodne matrice koja podrazumeva materinstvo kao ženin vrhovni imperativ (doslednost instrumentalističkoj koncepciji ženskog identiteta). Dilema, koju je Ilić istakao, postavljena sa ginokritičkog aspekta može poslužiti kao problemsko polazište čije će razrešenje biti mnogo šire od pretpostavljenog.

Izučavanje lika gospa Nole metodološki je otvoreno za ginokritički pristup koji upravo u proučavanju likova „otvoreno pokazuje centralno mesto kategorije roda u ovom pristupu“ (Dojčinović-Nešić 1993, 111). Ova mogućnost je prepoznata i u kritičkoj praksi, i čitanje *Gospa Nole* u ginokritičkom ključu predstavlja rad *Ginomorfno drugo i patrijarhalno-palanački model sveta u Andrićevoj Gospođici i Gospa Noli Isidore Sekulić* Tihomira Brajovića, koji može poslužiti kao predložak za stvaranje problemskih situacija u nastavnom izučavanju *Gospa Nole*. Heterogene kolizije u identitetu gospa Nole Brajović je označio kao „muškaračko autsajderstvo s neumitno ginomorfnim značenjem“ (Brajović 2006, 292), upućujući na otklon ovog lika od tradicionalnih sadržaja koji su supstituenti ženskog identiteta. Brajović je ukazao i problematizovao patrijarhalno-palanačke mehanizme koji krote atipičnu ženskost prevodeći je u kategorije rezervisane za identitet muškaraca, na taj način legitimišući (ili barem prećutno odobravajući) njeno prisustvo u polju društveno vidljivih identiteta.

Prilikom nastavnog tumačenja *Gospa Nole*, ginokritički uplitaji bi podrazumevali osvetljavanje stava palanke prema gospa Noli koji je plastično reflektovan u pripisanim joj atributima (na primer, *muškarac, prava i crna, kao neki vladika, stub kuće, redak čovek, ljudesina, činovnik* i drugi), osvedočavajući tako njen položaj unutar porodice i društvene sredine kojoj pripada. Učenici se radnim nalogima mogu podsticati da razotkrivaju determinante koje su odredile gospa Nolinu (porodičnu i društvenu) poziciju, jednom rečju, da problematizuju narativni identitet koji se ne može podvesti pod tradicionalno poimanje ženskog i mehanizme koji tu Drugost nastoje ukrotiti i „standardizovati“. Dakle, sidrište problemskog pristupa bila bi dominantna antropološka paradigma palanačko-patrijarhalnog mentaliteta i njegova politika isključivanja – nastojanja da se „žensko“ homogenizuje, a ukoliko se ono odupire i ne uspe se u tom naumu, da se i ne priznaje za „žensko“ (otuda atributi pripisani gospa Noli u muškom rodu). Takođe, Ilićev (pretpostavljeni) odgovor na pitanje u vezi sa gospa Nolinom motivacijom za „majčinski“ odnos prema usvojenoj deci (prvenstveno odnos prema Hansu, dodatno obojen i nacionalnim značenjima bremenitim predrasudama), može se relativizovati. Uputnica za izmeštanje iz okvira materinstva predstavlja i Brajovićev zaključak o prirodi gospa Noline ljubavi, koja po rečima ovog autora, „predstavlja možda najsugestivniji izraz one skrajnute ili čak obesnažene ideje univerzalne ljubavi prema Drugome kao prema sebi samome koja počiva u samim temeljima naše protivrečne civilizacije“ (ibid., 293). Gospa Nolini postupci, mogu se objasniti i dinamikom rod – društveni nazori koji ženu izmeštaju na poziciju Drugosti. Ta pozicija podrazumeva rastrzanost, protivrečnosti, usamljenost (sve ono na šta su osuđeni društveni autsajderi), ali i sluh za sve apartide i njihove potrebe, želju da se Drugi razume i voli. Šire sagledavanje gospa Noline motivacije produbiće psihološke i sociološke analize i gospa Nole i palanke i njenog mentaliteta. U uzrastu od sedamnaest godina učenike je moguće uputiti u pojmove Drugosti, rodnog identiteta i opozicije pol/rod kao operativne kategorije.

U nastavnom tumačenju *Gospa Nole* sa ginokritičkog aspekta može se tumačiti i lik Lazarića, gospa Nolinog supruga. U ginokritičkoj literaturi prepoznata je transgresija rodnih obeležja, odnosno, prisustvo ženskih obeležja u izgradnji muških likova (Dojčinović-Nešić 1993, 110). Pripovedač će reći „za Balkan, gospodin Toša je bio pomalo fini i pomalo smešan gospodin“ i ta lapidarna

karakterizacija, takođe, može poslužiti kao polazište za problematizovanje i samog bračnog modela, to jest njegove atipičnosti za patrijarhalnu palanku. Pored drame feminiteta, sa učenicima se može, isto tako, problematizovati i drama maskuliniteta u čijem središtu može, na primer, biti sučeljavanja obrasca kakav je *homo balcanicus* (epska poezija) i obrasca koji predstavlja Toša Lazarić, ali i Šamika Kirić. Dakle, u ovom slučaju društveno-kulturni (geografski) mehanizmi profiliranja muškog roda i njegove reprezentacije.

Kao i u slučaju Jefimijine *Pohvale*, prisustvo ginokritike u nastavnom izučavanju *Gospa Nole* proširilo bi domete problemske nastave, a komparativni i interdisciplinarni (književnost, antropologija, etnografija) pristupi koje pretpostavlja omogućili bi širu platformu za razumevanje u podjednako meri i književnog dela sa kojim se komunicira i društvene stvarnosti. Polemički duh, kritički stav prema različitim oblicima represije, podsticanje interesovanja za alternativne identitete, afirmacija poštovanja Drugog i otvorenosti za dijalog sa njim nezaobilazni su vaspitni ciljevi za čije ostvarivanje ginokritički pristup jamči.

Zbirka *Tražim pomilovanje* Desanke Maksimović višestruko je otvorena za tumačenja sa ginokritičkog stanovišta. Pesnikinjino polazište sa kojeg upućuje svoj protestni lirski glas uklopiv je u feministički re-vizionistički dijalog sa istorijom, nasleđem, društvenim i ideološkim paradigama i može poslužiti kao baza za planiranje ishodišta nastavne interpretacije. Humanistička vizija kakva se oblikuje u pesničkoj zbirci u dosluhu je sa idejom pluralizma identiteta, antidogmatskim i antirepresivnim stanovištima feminističke intelektualne struje koja se sučeljava sa patrijarhalnim politikama isključivanja. Ta dva suprotstavljena pola mogu se naći u težištu problemsko-stvaralačke nastave.

Interpretaciju pesničke zbirke *Tražim pomilovanje* u nastavi svakako je neophodno ostvariti metodološkim pluralizmom zbog njene višeslojnosti i bogatstva. Ljiljana Nikolić je nastavno tumačenje ovog dela koncipirala kombinujući faktografske, književnoteorijske, fenomenološke i lingvističke postupke (sa davanjem prednosti strukturalnosemiotičkim) i time omogućila njegovu svestranu recepciju i doživljaj (Nikolić 2008, 115–116). Ako se u nastavnoj interpretaciji teži dosezanju značenja dela koje se, između ostalog,

ogleda i u činjenici da se pesnikinja „kroz svoju poeziju bori za dostojanstvo čoveka „na raskršću/između alfa i omega“, za čoveka „koji se opire sili“, za šaroliku i raskošnu lepotu sveta, za bogatstvo osećanja, sputanih u čoveku pred silom vlasti i surovošću kazni“ (ibid., 134), ginokritički pristup može produbiti i proširiti razumevanje polja pesnikinjine borbe. Dva interpretativna pristupa nude se kao mogućnost, a valjalo bi ih kombinovati. Prva mogućnost podrazumeva da se sa ginokritičkog stanovišta mapira intencija u oblikovanju zbirke kao integralne celine. Radnim nalogima učenici se podstiču da se upoznaju sa društveno-istorijskim miljeom i vremena u kom je *Zakonik* cara Dušana nastao i vremena u kom je pesnička zbirka objavljena, te da mapiraju oblike Drugosti u odnosu na *Zakonik*. Humanistička vizija Desanke Maksimović, sluh za sve vidove Drugosti (socijalne, kulturološke, antropološke) uključuje i razumevanje i poštovanje različitih vidova decentriranog ženskog – nerotkinje, preljubnice, pesnikinje. Druga mogućnost podrazumeva da se za nastavnu interpretaciju odaberu pesme u kojima su feminološka značenja „najčitkija“ – *Za nerotkinje*, *Za Marije Magdalene*, *Za sebarske žene*, na primer. Tumačenje ovih pesama bilo bi usmereno ka ženskim likovima i simbolima i prototipskoj stvarnosti koja ih je iznedrila i oblikovala. Kako „prošlost nikad nije iscrpena svojim virtuelnostima utoliko što je uvek kadra da probudi još jedno tumačenje, još jedan kontekst, još jedan okvir koji će je oživeti na drukčiji način“ (Gros 2000, 90) učenici se istraživačkim podsticajima mogu usmeravati ka (re)konstrukciji istorijskih perioda sa stanovišta ženskih biografija (Sapfo, Tereza Avilska, Jovanka Orleana, Marija Magdalena), ka prevrednovanju zvaničnih i utuljenih tradicija, ka oživljavanju prošlosti u alternativnom ključu, dakle, ka oživljavanju „virtuelnosti“ u kojoj žene imaju uzornu poziciju.

Lik pesnikinje (lirskog subjekta) kakav se može profilisati u toku nastavne interpretacije, a koji podrazumeva atribuciju poput „mislilac i branitelj svog humanističkog stava u jednom tvrdom dijalogu zakonom cara“, „mislilac sa dušom paganskom i srcem zemlje starinske“, „uporna, dosledna i nepokolebljiva u svom sporu sa zakonikom“ (Nikolić 2008, 132) može biti sagledan sa rodno aspekta, odnosno, mogu biti sagledane rodne determinante. To svakako ne podrazumeva trivijalizovanu upotrebu biografskih podataka u tumačenju zbirke, nego uočavanje i isticanje pesnikinjine re-vitalizovanja pozicije Drugosti i njene snage. Istupanje sa pozicije Drugosti u odnosu na *Zakonik* i njegove

ideološke i društvene paradigme, sa pozicije koja u binarnom opozicioniranju kategorija podrazumeva žensko i osećajno (u okoštalom sistemu vrednosti nepriznato) podrazumeva preispitivanje nasleđenih vrednosnih parametara. Problemski zadatak preispitivanja civilizacije koja se temelji na Zakonu, Razumu i Sili bio bi od uzorne važnosti za temeljno razumevanje zbirke, a u osnovi ovog problemskog pristupa leži i ginokritičko demaskiranje neupitne slike patrijarhalne etike.

Ponudnim smernicama za moguća ginokritička izučavanja književnih dela u nastavi nikako se ne iscrpljuje mogućnost njihovog metodičkog modelovanja. Cilj datih smernica je da se ukaže na moguće pozicioniranje ove metode unutar već postojećih metodoloških strategija. Nastavnom interpretacijom književnog dela koja bi uključivala i ginokritičko stanovište uvele bi se nove mogućnosti u oblikovanju problemskih situacija i pitanja. U okviru korelacijsko-integracijskog sistema otvorio bi se prostor za paralele u novom ključu. Interdisciplinarnost, koju bi ginokritički pristup podrazumevao, obogatila bi znanje učenika iz oblasti antropologije, etnografije i kulture novim horizontima. Analitički sistemi bazirani na ginokritici kvalitativno bi unapredili razvijanje kritičkog mišljenja i kulture dijaloga. Navedeni primeri ukazuju da se ginokritika ne ostvaruje kao autonomni metodički sistem, nego se uključuje u postojeće sisteme nastave i time otvara prostor za stvaranje novih metodičkih postupaka kojima se formiraju problemski, istraživački i stvaralački zadaci i nalozi.

Naposletku, ne gubi se iz vida fundamentalni strateški cilj ginokritičkih istraživanja – uspostavljanje ženske književne tradicije i njeno izučavanje. Kako bi se omogućilo sticanje uvida u tu tradicijsku liniju u nastavnom procesu, potrebno je proširiti postojeće programske koncepte. Ginokritika, dakle, sa jedne strane metodičkoj misli nudi svoje teorijske postavke, ali i rezultate svojih istraživanja, sa druge strane. To ne znači puko evidentiranje kulturne istorije, nego je višestruko povezano i sa ostvarivanjem ciljeva književnog obrazovanja i vaspitanja. Metodičkoj misli je, naravno, poznat značaj književne komunikacije u procesu formiranja ličnosti. Na složenost komunikacije sa književnim delom i vaspitno-obrazovnim ishodištima kojima se teži u nastavnom procesu ukazala je Ljiljana Bajić:

„U komunikaciji sa književnim delom, u procesu literarnog obrazovanja i vaspitanja, kod učenika se izgrađuju sposobnosti doživljavanja, zamišljanja, problematizovanja, vrednovanja, adaptivne fleksibilnosti, fluentnosti ideja i reči, originalnosti. Stvaralačka nastava računa sa učenikom koji se prenosi u delo i razložno ga prosuđuje. Podstaknut na vlastito viđenje i dograđivanje umetničkog sveta književnog dela, ovakav učenik čitanje ne doživljava samo kao nastavni zadatak već i kao duhovnu potrebu i estetsko uživanje“ (Bajić 2007, 148).

Kako bi se u nastavnom procesu formirao ovakav učenički (čitalački) profil koji, između ostalog, iziskuje emocionalni stav empatije i identifikacije, potrebno je omogućiti različite identifikacione modele u komunikaciji sa književnim delom koji često mogu biti rodno uslovljeni. Ginokritičarke su ukazale na značaj dostupnosti modela identifikacije i samorefleksije u čitalačkom iskustvu, o čemu je već bilo reči. Izbeći proces imaskulinizacije kojoj je podložna ličnost u procesu obrazovanja i vaspitanja i omogućiti razvitak punih stvaralačkih i kreativnih učeničkih potencijala, podrazumeva proširivanje koordinata čitalačkog iskustva predviđenog nastavnim programima. Unutar teorija čitalačkih kompetencija učenika, i njihovih transpozicija u samu nastavnu praksu, valjalo bi uvažiti koncept rodno markirane različitosti i time omogućiti stvaralačku manifestaciju raznolikih čitalačkih doživljaja i iskustava – u krajnjem ishodištu, postizanje obrazovnih, vaspitnih i funkcionalnih ciljeva koje su metodika i nastava književnosti sebi postavila za cilj.

LITERATURA

- Bajić, Ljiljana 2007. Recepcija i delovanje književnog teksta na učenika. *Norma* 1 (XII): 147–156.
- Belović-Bernadžikovski, Jelica, ur. 1913. *Srpkinja, njezin život i rad, njezin kulturni razvitak i njezina narodna umjetnost do danas*. Irig : Dobrotvorna zadruha Srpkinja (Sarajevo : Štamparija Pijuković i drug).
- Brajović, Tihomir 2006. „Ginomorfno drugo i patrijarhalno-palanački model sveta u Andrićevoj *Gospođici* i *Gospa Noli* Isidore Sekulić“. U *Slika drugog u balkanskim i*

- srednjoevropskim književnostima*, ur. Miodrag Maticki, 285–294. Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Dojčinović-Nešić, Biljana. 1993. *Ginokritika: Rod i proučavanje književnosti koju su pisale žene*. Beograd: Književno društvo „Sveti Sava“.
- Dželen, Majra 2002. Arhimed i paradoks feminističke kritike. *Genero*, 1: 69–91.
- Feterli, Džudit 2002. O političkoj prirodi književnosti. *Genero*, 1: 43–53.
- Gros, Elizabet 2000. Istorije sadašnjosti i budućnosti: feminizam, moć, tela. *R.E.Č.* 59/5: 85–96.
- Ilić, Pavle. 1998. *Srpski jezik i književnost u nastavnoj teoriji i praksi*. Novi Sad: Zmaj.
- Kolodni, Anet 2002. Mapa ponovnog čitanja: Rod i interpretacija književnih tekstova. *Genero* 1: 55–68.
- Lončarević, Milena 2002. Jefimijina *Pohvala knezu Lazaru*. *Školski čas srpskog jezika i književnosti* 5: 45–52.
- Nikolić, Ljiljana. 2008. „Tražim pomilovanje Desanke Maksimović u nastavi“. U *Čitanje i proučavanje književnog dela u nastavi*, 115–134. Beograd: IP „Vaša knjiga“.
- Nikolić, Ljiljana, i Milić, Bosiljka, ur. 2009a. *Čitanka sa književnoteorijskim pojmovima za I razred srednje škole*. Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Nikolić, Ljiljana, i Milić, Bosiljka, ur. 2009b. *Čitanka sa književnoteorijskim pojmovima za III razred srednje škole*. Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Nikolić, Ljiljana, i Milić, Bosiljka, ur. 2009c. *Čitanka sa književnoteorijskim pojmovima za IV razred srednje škole*. Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Rakić, Milan. 1988. *Pesme*. Beograd : Rad.
- Rosandić, Dragutin. 1988. *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stefanović, Jelena, Glamočak, Saša 2008. Imaju li čitanke rod? Rod u čitankama u osnovnoj školi. *Philologia* 6: 61–68.
- Tomin, Svetlana. 2007. *Knjigoljubive žene srpskog srednjeg veka*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Živančević-Sekeruš, Ivana. 2009. „Imagologija i nastava književnosti“. U *Kako (o)pisati različitost? Slika Drugog u srpskoj književnosti*, 57–62. Novi Sad: Filozofski fakultet.

Gynocriticism and Methods of Teaching Literature

Žarka SVIRČEV

Summary: Taking into consideration the idea that contemporary methods of teaching literature should be opened for methodology of contemporary literary theory, the author explores the possibilities of including of gynocriticism in the teaching practice. The analysis of the writings of Jefimija, Isidora Sekulić and Desanka Maksimović, which are included in the existing high school curricula, shows that gynocriticism, in combination with other literary theories and approaches, can be the starting point for teaching methods as well as enriching the problem-creative and integration-correlation systems of teaching and model methods procedures. In addition, based on feminist reading-response theory, the author emphasizes the need for including more female writers in high school curricula in order to achieve the goals immanent to teaching literature.

Key words: gynocriticism, methodic standpoint, immascultation, revisionist reading